

**RZECZPOSPOLITA
POLSKA**

Rzecznik Praw Dziecka

Paweł JAROS

Ul. Śniadeckich 10, 00-656 Warszawa

Tel.: 696 55 44 fax. 629 60 79

ZBA – 0850 – 01/06/MK

**Raport
z wizyty Rzecznika Praw Dziecka na
Białorusi**

Grodno – Warszawa 3 – 4 lutego 2006 roku

Raport z wizyty Rzecznika Praw Dziecka na Białorusi

Delegacja w składzie: dr Paweł Jaros, Rzecznik Praw Dziecka, Mirosław Kaczmarek - dyrektor Zespołu Badań i Analiz oraz dr Tomasz Kłós – główny specjalista, w dniach 3 - 4 lutego 2006 roku przebywała na Białorusi na zaproszenie polskich organizacji: Zjednoczenia Społecznego „Polska Macierz Szkolna” oraz Republikańskiego Społecznego Zjednoczenia „Harcerstwo”.

Celem wizyty było zapoznanie się ze stanem przestrzegania praw dzieci polskiego pochodzenia na Białorusi.

W dniu 3 lutego 2006 roku w siedzibie Konsulatu Generalnego RP w Grodnie delegacja spotkała się Panią Andżeliką Borys - prezesem nieuznawanego przez władze Związku Polaków na Białorusi oraz oddzielnie z uczniami Liceum Społecznego Zjednoczenia Społecznego „Polska Macierz Szkolna na Białorusi”. W tym samym dniu miało miejsce spotkanie delegacji z władzami Zjednoczenia Społecznego „Polska Macierz Szkolna na Białorusi” w ich siedzibie. W dniu 4 lutego 2006 r. w miejscowości Rosi odbyło się spotkanie z harcerzami polskiego pochodzenia stowarzyszonymi w Republikańskim Społecznym Stowarzyszeniu „Harcerstwo” oraz z Panem harcmistrzem Antonim Chomczukowem, przewodniczącym Stowarzyszenia, a także Kapelanem Polskiego Harcerstwa na Białorusi, ks. Janem Bonkowskim.

I. Spotkanie z Panią Andżeliką Borys

Podczas rozmowy Andżelika Borys, prezes nieuznawanego przez władze w Mińsku Związku Polaków na Białorusi, wskazała na negatywne konsekwencje antypolskiej polityki władz białoruskich.

1. Utrata przez środowiska polskie, nieuznające nowych władz Związku Polaków na Białorusi, wpływu na działalność 16 Domów Polskich.
2. Brak aktywnej działalności kulturalnej, środowiskowej, edukacyjnej nowych władz Związku Polaków na Białorusi (brak poparcia społecznego w środowiskach polskich, brak pomysłów i zainteresowania sprawami Polaków, brak dbałości o mienie administrowanych Domów Polskich – jeden z nich w Brasławiu został w okresie mrozów zalany i zniszczony).
3. Ograniczenie wpływu środowisk polskich na działalność dwóch szkół polskich w Grodnie i w Wołkowysku.

Zgłaszane problemy:

W dalszej części rozmowy Pani Andżelika Borys podkreśliła, iż:

- **Nieustannie trwają szykany w stosunku do tych działaczy, którzy nie poparli nowych władz.** Polegają one na częstym wzywaniu na rozmowy przez przedstawicieli lokalnej administracji lub przesłuchania w komisariatach policji. Są zastraszeni groźbą zwolnienia z pracy, w wielu przypadkach groźby te zrealizowano. Ponadto groźby dotyczą możliwości wyjazdu za granicę, studiowania, dalszego kształcenia dzieci, znalezienia dla nich pracy.

- **Wszystkie dzieci są zmuszane do przynależności do BRSM - Białoruskiego Republikańskiego Stowarzyszenia Młodzieży (neokomsomołu).** Wskazała, że presja władz dotyczy także nauczycieli, którzy są karani utratą premii, w wypadku małej liczby uczniów przystępujących do BRSM.
- **Administracja lokalna często odmawia zgody na przeprowadzenie imprez kulturalnych i artystycznych organizowanych dla dzieci przez środowiska polskie.** Podała przykłady dwóch festiwali, z których jeden się nie odbył, a przeprowadzenie drugiego było możliwe jedynie dzięki zaangażowaniu konsulatu polskiego na jego terenie.
- **Bardzo często zgoda na przeprowadzenie imprezy jest wydawana w ostatniej chwili (co bardzo utrudnia dobre przygotowanie imprezy), a w wielu wypadkach szykany administracji trwają po przeprowadzeniu imprezy.** Podała przykład harcerskiej akcji pomocowej polegającej na rozdaniu paczek najuboższym na terenie Grodna i innych miejscowości przez harcerstwo polskie na Białorusi wspólnie ze Związkiem Harcerstwa Rzeczypospolitej. Akcja ta wywołała, w trakcie jej przebiegu, żywe niezadowolenie służb specjalnych, których przedstawiciele karcili działaczy polskich twierdząc, że zagraża ona strukturom państwa, gdyż harcerze chcą być lepsi od Prezydenta Białorusi.
- **Niezrealizowane są przez władze białoruskie zobowiązania do wydrukowania w języku polskim podręczników do nauki przedmiotów ścisłych, takich jak matematyka, fizyka, itp., zgodnych z białoruskim programem nauczania.**

Podjęmowane działania:

Andżelika Borys poinformowała Rzecznika o działaniach podejmowanych przez działaczy nieuznawanego Związku Polaków na Białorusi:

- Wydawanie gazet i czasopism poza oficjalnym obiegiem: „*Magazyn Polski na uchodźstwie*” oraz „*Głos z nad Niemna na uchodźstwie*”.
- Nieformalne spotkania działaczy nieuznawanego przez władze Związku Polaków na Białorusi w celu zorganizowania pomocy społeczności polskiej w organizacji życia społeczno-kulturalnego. Odbywa się to poprzez przeglądy twórczości artystycznej, kultywowanie tradycji i sztuki ludowej, podtrzymywanie i naukę języka polskiego, przekazywanie prasy i publikacji, wyjaśnianie dezinformacji i manipulacji prezentowanych w oficjalnych mediach.
- Wspieranie osób represjonowanych przez władze, pomoc w poszukiwaniu pracy, podejmowaniu studiów w Polsce.
- Pomoc w rozwoju różnorodnych form aktywności i twórczości dziecięcej: konkursy, festiwale, przeglądy twórczości – współpraca w tym zakresie z Macierzą Szkolną i RSS „Harcerstwo”.

II. Spotkanie z uczniami

W dniu 3 lutego 2006 roku Rzecznik Praw Dziecka spotkał się na terenie Konsulatu Generalnego RP w Grodnie z uczniami z Liceum Społecznego Zjednoczenia Społecznego „Polska Macierz Szkolna na Białorusi” oraz z innych szkół. Spotkanie (około 100 uczniów) dotyczyło sytuacji dzieci polskich i ich praw wynikających z ratyfikowanej przez Republikę Białoruś Konwencji o Prawach Dziecka, m.in.: prawa do zrzeszania się, prawa do

edukacji, prawa dziecka do bycia wysłuchanym we wszystkich sprawach, które go dotyczą, prawa do zachowania własnej tożsamości, w tym do wychowania zgodnie z własną tradycją i kulturą, prawa do rozwoju zainteresowań, wypoczynku, prawa do informacji, prawa do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym.

Zgłaszane problemy:

- **W trakcie spotkania uczniowie wielokrotnie zgłaszali problem łamania ich prawa do swobodnego zrzeszania się.** W tym zakresie podkreślano masowe i przymusowe zapisywanie uczniów do BRSM - Białoruskiego Republikańskiego Stowarzyszenia Młodzieży (neokomsomołu). Żalono się, że ich wola, w tym protesty wobec takiej praktyki, nie są uwzględniane. Znamiennym jest przykład jednego z uczniów, który kilkakrotnie odmawiał przystąpienia do tej organizacji i któremu obiecano, że jego wola będzie uwzględniona, zaś przy zakupie biletu na dyskotekę otrzymał zniżkę jako członek tej organizacji. Ponadto żywo relacjonowano przykłady nacisków na rodziców, nauczycieli oraz na nich samych w celu zapisania się do BRSM. Podawano przykłady gróźb dotyczących utraty pracy, dostania się na wyższe uczelnie, wyjazdów do Polski, odbierania nauczycielom premii itp. Jednocześnie młodzież zwracała uwagę na złośliwe i pogardliwe komentarze niektórych dyrektorów i nauczycieli wobec uczniów należących do polskiego harcerstwa. Podczas takich rozmów działalność harcerstwa była porównywana do działania sekt lub organizacji masońskich.
- **Młodzież dostrzegła także jako dyskryminującą praktykę odmowy władz lokalnych na przeprowadzenie festiwali kultury polskiej poza szkołą.** Żywo były komentowane stwarzane trudności

w organizowaniu imprez o charakterze przeglądów narodowej twórczości artystycznej i kulturalnej.

- **Potwierdzono szykany tajnych służb wobec harcerzy biorących udział w świątecznej akcji rozdawania paczek.**
- **Uczniowie mocno odczuwają brak informacji w języku polskim zarówno gdy chodzi o prasę, jak i TV.** Ograniczenie możliwości odbioru polskich programów telewizyjnych w sieciach kablowych jedynie do programu Polsatu oraz brak wiarygodnej prasy polskiej jest bardzo dotkliwy także dla młodzieży.
- **Młodzież żaliła się na ograniczone możliwości dostępu i korzystania z komputerów.** Jest ich kilka na terenie szkoły, czasami tylko jeden, dostęp do nich ma głównie część osób dorosłych, pomimo iż zakup ich finansowała strona polska (środki Senatu RP i „Wspólnoty Polskiej”).

III. Spotkanie z działaczami Macierzy Szkolnej

W tym samym dniu delegacja Rzecznika Praw Dziecka spotkała się z władzami Zjednoczenia Społecznego „Polska Macierz Szkolna na Białorusi” w ich siedzibie. Działacze Macierzy zaprezentowali bogaty dorobek i wypracowane formy działań na rzecz utrwalania wśród dzieci i młodzieży znajomości języka ojczystego, swojej kultury i tradycji.

Zgłaszane problemy:

Jako najważniejsze problemy działacze Macierzy wskazali:

- **Fakt, iż jedynie mniejszość polska jest pozbawiona własności budynków i wyposażenia szkół oraz wpływu na program i**

działanie szkół. Podkreślano fakt innego statusu szkół litewskich na Białorusi. Działacze Macierzy wyrażali obawę całkowitej utraty wpływu na dwie polskie szkoły wybudowane ze środków Senatu i „Wspólnoty Polskiej”.

- **Brak podręczników do nauczania w języku polskim, szczególnie dla klas starszych.** Pomimo istniejących porozumień pomiędzy Polską a Białorusią o wzajemnych udogodnieniach w nauczaniu dzieci w ich ojczystych językach, strona białoruska nie wywiązała się z tego zobowiązania. Braku podręczników dostosowanych do struktury i zakresu programowego szkół na Białorusi nie są w stanie uzupełnić podręczniki przekazywane z Polski. Rysuje się wyraźna dysproporcja pomiędzy dobrym poziomem wychowania przedszkolnego i edukacji w klasach 1-3, gdzie zagwarantowane zostały adekwatne programy i podręczniki, a poziomem edukacji w klasach starszych.
- **Fakt utraty możliwości działania 16 Domów Polskich przejętych przez nowe władze Związku Polaków na Białorusi, całkowicie uległe lokalnym i centralnym władzom białoruskim.** Ogranicza to możliwość pracy z zespołami folklorystycznymi kultywującymi tradycyjne formy sztuki ludowej, zespołami artystycznymi: wokalnymi, tanecznymi i teatralnymi. Szykany i ograniczenia dotyczą utrudnień w wydawaniu zgody przez lokalne władze na przeglądy, festiwale i imprezy o charakterze masowym. Władze wymagają każdorazowo zgłoszenia poszczególnych imprez stwarzając szereg utrudnień i mnożąc wymagania w stosunku do organizatorów. Polega to na częstej zmianie warunków i kryteriów wydawania zgody na imprezę, wycofywaniu już wydanych decyzji lub nieformalnych i formalnych naciskach na dysponentów lokali w

celu wycofania ich zgody na użyczenie lokalu (częste praktyki w przypadku domów kultury).

- **Potrzebę doposażenia i uzupełnienia „zaczytanych i zużytych” materiałów metodycznych, bajek, zbiorów piosenek i zabaw dla dzieci przedszkolnych i uczniów oraz uzupełnienie potrzebnych lektur i atrakcyjnych pozycji dla młodzieży.** Często dary przyjeżdżających z wizytą Polaków wzbogacają księgozbiory, ale nie przyczyniają się do uatrakcyjnienia oferty dla dzieci i młodzieży.
- **Dostęp do niezależnej informacji.** Z chwilą likwidacji programów polskich w sieciach kablowych istnieje jedynie ograniczony dostęp do telewizji Polsat. Opłaty zaś za telewizję satelitarną są bardzo wysokie i nie stać na nie Macierzy.

Podjęmowane działania:

Do uznanych form działania Macierzy należy zaliczyć:

- Prowadzenie dwóch Liceów Społecznych w Grodnie dla 350 uczniów (14 grup językowych podzielonych na trzy poziomy zaawansowania) i Wołkowysku dla około 180 uczniów.
- Prowadzenie szeregu konkursów i przeglądów dla dzieci i młodzieży uczącej się języka polskiego, m.in.: recytatorskiego, ortograficznego, historycznego, literackiego, krasomówczego, „Poloniady”, Olimpiady z Literatury i Języka Polskiego (zwycięzcy Olimpiady otrzymują indeksy na Wydział Filologii Polskiej UW).
- Organizowanie wspólnie ze Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska” pobytów w Polsce związanych z nauką języka.
- Organizowanie wycieczek do Polski oraz wycieczek na terenie Białorusi związanych z poznawaniem miejsc, życia i twórczości

wybitnych Polaków: A. Mickiewicza, T. Kościuszki, E. Orzeszkowej i innych.

IV. Spotkanie z harcerzami

W dniu 4 lutego 2006 roku na zaproszenie Przewodniczącego Republikańskiego Społecznego Zjednoczenia „Harcerstwo” Antoniego Chomczukowa Rzecznik Praw Dziecka spotkał się z przedstawicielami harcerzy polskiego pochodzenia. Spotkanie odbyło się w prywatnym mieszkaniu Pana Antoniego Chomczukowa. W spotkaniu wziął udział Konsul Janusz Dąbrowski oraz ksiądz Jan Bonkowski, Kapelan Polskiego Harcerstwa na Białorusi.

Zgłaszane problemy:

W trakcie spotkania harcerze zwracali uwagę na następujące problemy:

- **Przymusowe wcielanie uczniów do BRSM.** Nieuwzględnianie woli i protestów członków organizacji harcerskich, wywieranie nacisków na nauczycieli i rodziców w formie zastraszania, zwalniania z pracy, pozbawiania premii.
- **Faworyzowanie BRSM kosztem harcerstwa i innych organizacji** poprzez przekazywanie bogatych dotacji na organizację różnych form wypoczynku, rajdów, biwaków, dyskotek, wycieczek, uczestnictwa w koncertach i innych wydarzeniach kulturalnych. Ponadto BRSM otrzymuje nieodpłatnie pomieszczenia zarówno w szkole, jak i poza nią na prowadzenie swojej działalności. Polska organizacja harcerska jest pozbawiona jakichkolwiek dotacji ze strony państwa białoruskiego.

- **Dyskryminowanie uczniów - członków harcerstwa na terenie szkół, szczególnie w szkołach z białoruskim językiem nauczania.** Polega to na uniemożliwianiu spotkań, utrudnianiu bądź zakazywaniu zamieszczania informacji, nie wyrażaniu zgody na organizowanie imprez oraz na publicznych negatywnych wypowiedziach sugerujących negatywne skutki działalności harcerzy, porównywaniu harcerstwa do sekt i masonerii, wyśmiewaniu symboliki i metodyki pracy.
- **Zniechęcanie uczniów do działalności harcerskiej,** straszenie trudnościami kontynuacji nauki, sugerowanie problemów z egzaminami i dostaniem się na studia, trudności z wydawaniem zgody na wyjazdy do Polski i trudności w podejmowaniu studiów. Działania te są podejmowane przez dyrektorów szkół wobec uczniów i ich rodziców.
- **Utrudnianie metodami administracyjnymi możliwości działania struktur harcerskich: drużyn i szczeptów.** Odbywa się to poprzez żądanie występowania o zgodę do lokalnych władz na wszelkie publiczne działania harcerzy, a jednocześnie stosowanie szeregu szykan i ograniczeń w wydawaniu zgody na przeglądy, festiwale, biwaki i obozy oraz inne formy publicznych działań i imprezy o charakterze masowym. Polega to na częstej zmianie warunków i kryteriów wydawania zgody na imprezę, wycofywaniu już wydanych decyzji lub nieformalnych i formalnych naciskach na dysponentów lokali w celu wycofania ich zgody na użyczenie lokalu (częste praktyki w przypadku domów kultury).
- **Dążenie do rozbicia struktury i likwidacji niezależności ZSS „Harcerstwo”** poprzez najnowsze żądania rejestracji każdej z drużyn harcerskich w miejscu jej działalności oraz wymóg posiadania przez każdą z drużyn tzw. adresu prawnego (Adres

prawny to prawo do posiadania lub użyczenia na działalność lokalu, który nie jest wykorzystywany do celów mieszkalnych. Prawie żadna z drużyn nie posiada takiego lokalu, a instytucje, do których zwracają się harcerze o najem lokalu odmawiają użyczenia pod zorganizowanym naciskiem władz publicznych.). Grozi to w krótkim czasie delegalizacją większości drużyn harcerskich (Od 1997 roku organizacja ta była zarejestrowana w oparciu o użyczenie adresu i siedziby przez Dom Polski w Grodnie. Po wprowadzeniu nowych wymogów rejestracyjnych i przejęciu Domu przez nowe władze ZPB nieuznawane przez rząd polski jest to niemożliwe.).

- **Dążenie do pełnej kontroli i inwigilacji uczestników.** Z rejestracją poszczególnych drużyn związany jest wymóg złożenia list uczestników z pełnymi danymi osobowymi.

Podjęmowane działania:

- Uczestnicy spotkania zaprezentowali ogromny dorobek w budowie struktur organizacji harcerskiej: kilkanaście drużyn w różnych miastach Białorusi.
- Wiele inicjatyw upamiętniających ważne wydarzenia historyczne oraz martyrologię Polaków.
- Pielęgnowanie miejsc pamięci narodowej: grobów, pomników, przechowywanie materialnych śladów kultury polskiej.
- Pomoc osobom starszym i potrzebującym wsparcia. W roku 2005 w okresie przedświątecznym wspólna akcja z harcerzami ze Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej przekazania paczek ponad 200 rodzinom Polaków zamieszkałych na terenie Białorusi.

- Odtwarzanie i kultywowanie polskich tradycji narodowych, kulturowych i zwyczajów, np.: kolędowanie, organizowanie festiwali, obchodów polskich świąt narodowych.
- Organizowanie form wypoczynku: obozów, biwaków, rajdów.

Na uznanie zasługuje zaangażowanie Pana Antoniego Chomczukowa oraz drużynowych w pracę formacyjno-wychowawczą z harcerzami zarówno w zakresie metodyki skautingu, jak i wychowania patriotycznego. Działania Harcerzy wspierane są przez księdza Jana Bonkowskiego pełniącego funkcję Kapelana Polskiego Harcerstwa na Białorusi. Wszystkie inicjatywy są bogato dokumentowane.

Wnioski końcowe:

Wizyta delegacji Rzecznika Praw Dziecka na Białorusi oraz przeprowadzone w jej trakcie spotkania i rozmowy upoważniają do stwierdzenia, że:

1. Wraz z pogorszeniem się możliwości działania organizacji polskich pogorszyła się możliwość działania na rzecz dzieci, w tym edukacji w języku polskim, podtrzymywania kultury i tradycji oraz rozwoju praw dzieci w tym zakresie.
2. Prawa dzieci pochodzenia polskiego są na Białorusi masowo naruszane zarówno poprzez dyskryminację organizacji młodzieży polskiej, jak i faworyzowanie organizacji popieranych przez władze białoruskie (BRSM).
3. Wobec Republikańskiego Społecznego Zjednoczenia „Harcerstwo”, władze podjęły systematyczne działania polegające na

szykanowaniu, zastraszaniu, inwigilowaniu, dezawuowaniu działalności.

4. Poważne zastrzeżenia budzą te metody nacisku, które mają charakter działań pozaprawnych, niezajdujących oparcia w konkretnych przepisach.
5. Prawa dzieci ograniczane są także poprzez ograniczenie ich dostępu do informacji i swobody wypowiedzi w sprawach ich dotyczących.

Rekomendacje:

1. Pomoc kierowana ze strony przedstawicieli polskich władz oraz organizacji społecznych powinna uwzględniać realne potrzeby dzieci polskich zamieszkałych na Białorusi.
2. Władze polskie powinny podjąć działania na rzecz wyegzekwowania od strony białoruskiej podpisanych porozumień dotyczących edukacji, języka i kultury, możliwości zrzeszania się na zasadach wzajemności.
3. Wobec ograniczenia dostępu do informacji w języku polskim (brak możliwości oglądania w programach satelitarnych programu I TVP i zastąpienie go Polsatem) oraz planową kampanią dezinformacji i manipulacji stosowaną przez władze białoruskie w oficjalnych środkach przekazu należy podjąć starania o większy dostęp organizacji polskich działających na Białorusi do informacji (upowszechnienie innych programów TV drogą satelitarną, kolportaż prasy polskiej).
6. Pilnych działań wymaga sprawa wyrównania szans uczniów uczących się w polskich szkołach lub nauczanych w języku polskim: dotyczy to przede wszystkim opracowania i wydania podręczników

w języku polskim dostosowanych do oficjalnych programów nauczania.

7. Pilnym zadaniem jest uregulowanie statusu i prawa do korzystania oraz dysponowania mieniem przekazanym przez stronę polską - dotyczy to przede wszystkim statusu i majątku dwóch szkół polskich: w Grodnie i Wołkowysku oraz 16 Domów Polskich.
8. Wobec szykan i zwalczania organizacji polskich działających na Białorusi właściwym kierunkiem rozwoju wzajemnych kontaktów wydaje się możliwość, nie w pełni wykorzystana, współpracy regionów przygranicznych w oparciu o porozumienia dwustronne i regionalne z udziałem przedstawicieli innych krajów tego regionu. Tego typu współpraca to możliwość wymiany osób, myśli i dorobku w dziedzinie kultury, sportu, edukacji.

Szczególną rolę w niesieniu pomocy obywatelom pochodzenia polskiego odgrywają i powinny odgrywać polskie placówki dyplomatyczne. Także obecna wizyta Rzecznika Praw Dziecka odbyła się przy dużym zaangażowaniu i pomocy ze strony Konsulatu Generalnego RP w Grodnie. Placówka udzieliła lokalu na spotkania, a konsul Janusz Dąbrowski towarzyszył delegacji podczas spotkań oraz ułatwił procedury odprawy i przekraczania granicy.